

Bertha Zoltán

Szilágyi Domokos: Tengerparti lakodalom

Az árva fiú, a fényesen kényes szellem, ahogy Nagy László siratta: ki társunk volt a bajban, aki vitézmihályos verslábakon, fából faragott királyfi-tagokkal táncolt az életnek — immár utolsó verseit hagyja ránk örökölni. Mert most ő jutott át az Óceánon, a végső túlpartra, s nem szólongatja többé Bartókot: „Hova vetemedtél / hova vetemedtél / szivárvány havasról / szivárvány havasról”. S új értelmét fedte fel ím a végtelen, mely minden megalkuvó véges leleplezésére szólítottatott utoljára elő. Szilágyi Domokos hátrahagyott műveiben még egyszer nagyot lélegzik a lét, még egyszer görcsbe rándul a lélek, rándítva minket is, végüzenetre figyelő, szorongó éberségre kárhoztatván.

És üzen a teljesség, a létezés univerzuma, mint Szilágyi Domokos egész költészetében. Hiszen a költő folytonosan úgy érzékeli a mindenséget, hogy szinte testével is megszenvedti a világnyi kínokat, magán viselve roppant terheket, birkózva égető sebek roncsoló gyötrelmeivel. Övé a kozmosz és Európa, nemzeti, társadalmi és történelmi múlt és jelen, idő és tér határtalan négydimenziós szférája. S már nemcsak benne él és vele rezdül és rendül a világ mozzanatnyi vagy apokaliptikus változásaival, hanem ő maga lesz a világ, mesebeli-varázsosan válik a világgá („Vagy tán Európa voltam én magam”), ekként őrajta csonkít a sors minden ütésével, őt sebzik a volt századok és a közelmúlt minden háborúi, kegyetlenségei, fájdalmas ember- és értékpusztításai. Költői egyéniségének, alkatának lényegéhez tartozik ez a mindennemű lelki fogékonyság, ez az intuitív érzékenység, az a bizonyos egyetemes lírai részvét vagy metafizikai világlélmény, amely a romantikus Vörösmartyban növekedett oly hatalmassá. Ebből az expanzív tudatmozgásból és nyíltságból fakad, meg a babitsi feltétlen műveltségismény megvalósításából, hogy Szilágyi Domokos hallatlan erős átéléssel egyként szólalhatott meg virágénekek és archaikus szövegek, népköltészeti és avantgarde kifejezésformák nyelvén-hangján. Ebből, hogy legnagyobb paraktikus szerkesztésű, monumentális költeményeinek elemei elioti, Ezra Pound-i módon súlyosító idézetek, képek, hangulatok az ezer arcú örök kultúra kincséből. De a polifón valóságélményben kemény szemléleti egység rejtőzik, mely biztosítja ezek sajátta forrásítását, egyénivé izzítását. A szerkezet lendülete, sodrása, az asszociációsorozatok szimfonikus együtt-zengése, s a konkrétság elementáris érzékletességével ható általános gondolatiság nyűgöz le, ha a képies versbeszéd kevésbé jut is szerephez.

A világba hatoló, rendkívüli beleérző képesség feszíti a *Tengerparti lakodalom*-kötet (1978) líráját is. S benne a játéknak is ez az elsődleges jelentése. A mássá levés, az átlényegülés őseredeti igénye feszül föl, amikor hív a költő: „Hát játsszunk ismét Európát” (*Játékok I*). Egy européer szellemiség megnyilatkozása ez, véresen komoly tartalmakat sejtetve, játéka ettől lesz olyannyira különös, összetett és felkavaró. Mert aki „Poklot s mennyet”, „a Nap meg a Hold / ragyogását”, s „e megunt / golyóbison éteri álmat” játszik. (*Játékok II*), ott nyo-

ma sincs vidám, belefeledkező könnyedségnek. Legfeljebb a kábító, nyugtató reményt sóvárgó lélek felülemelkedési vágyának, hogy a nyomasztó léttörvényeket játékká színezzé át, fokozza le. A világegészet átfogó-átérző elmének mégis szüksége van a feloldó derűre is, a játéknak József Attila-i követelménnyel való érvényt keresés Weöres Sándor-i kedélyére, humorára (*Változatok egy képzeletbeli Weöres-versre, Xéniák*). Az egzisztenciális, univerzális világerők felismerése, a létigazságok katartikusan tisztító egyensúlyba és összhangba emelése azonban még a legvidékebb rím- és ritmusvariációk, legvidékebb szó- és gondolatjátékok, legfényesebben sugárzó verstechnikai bravúrok, ötletek pillanatainak hangulati tónusát is elmélyíti. A *Naptár* versei a természet időtlen-folyamatos állapotváltakozásait észlelik, mindig a legtávlatosabb összefüggések: a jövő, a történelem, a születés és elmúlás képzeteit vibráltatva borzongatón a szemléleti képen, de már a nagy emberi harcok, életviadatok utáni viszonylagos megnyugodottsággal. S szüntelen a belső magatartásra és külső körülményeire, a télben „talp alatt csikorgó, / földi transzcendenciák”-ra figyelve, szólván: „Hát bújjunk össze bent, és / várjuk, míg az egész teremtés / nyakunkba szakad” (*Január*).

Egyszerre feszült, drámai és filozofikus, ontológiai övezeteket meghódító líra a Szilágyi Domokosé. Szikrázva ütköző és egymást lendítő gondolatok, ajzott szenvedélyességgel kiküzdött bölcséleti állítások, kivételesen intenzív érzelmi és tudati hatású létfelmérő sugallatok telítik. Forró metafizikai tudásvágy és megismerő akarat hevíti, élet és halál, véges és végtelen viszonylatait kötelező etikai parancsokkal feltöltő értelmezése, az emberi, művészi, szerelmi, társadalmi helyzet dinamikájának és lehetőségeinek kutatása, az értelem-, cél- és okkeresés kényszerítő lelki-intellektuális küzdelme. A kérdések érzelmi válaszait pedig evilági evidenciákban, vívódó-teremtő ember-hitben, a legmagasabb rendű erkölcsi példákban találja meg a költő. Régebben tomboló erővel, „vijjogással fölkapart” (Szakolczay Lajos), sokkoló, disszonáns effektusoktól lüktető versekben szárnyalt a repülés birodalmában, vizionálta az ezerszer átvérző, újabb ellentétekre hasadt, közös égbolt alatti huszadik századot. A halált történelmi és emberiség-méretű, kultúrtörténeti, mitológiai dimenziókkal tágitott látomásokban vetítette elénk, egyetemes veszteségekben ismerte ki. Most azonban, szembesülvén az elmúlás egyéni arcával, megérintve a halálközelség levegőjétől, hangja szubjektívebb, valóságosabb, bensőségesebb lett. Érzelmei lágyabbak, kisebb hőfokúak, csendesebb folyásúak, töprengései rezignáltabbak, a megfáradás bizonyítékait hordozóak már. Megrendítő, az *Öregek könyvének* halk illúziótlanságát, az életosztón ragaszkodását és a bölcselő beletörődést idéző ez a hangulat:

Körülvettének engem a világ dolgai,
és nincs erő közülük kiszabadítani.
Talán nem is akarnám. Tán így rendjénvaló.
Halál elől ne meneküljön, azki meghaló.

(*Circumdederunt*)

És már szaporodnak az elkerülhetetlen kérdések is, a „miért”-ek és a „meddig”-ek, a félelem és a bizonytalanságérzet borzongásai, az emlékezet és a számvető, filozofikusan helyzetmeghatározó tudat ösztönzései, hogy az életlázat követő lecsillapodásban végül a megpihenés bizonyossága hatalmasodjék föl: „Mire várok? / Valószínűleg a halálra”, „Mert nagyon elég volt”, s „Egy gyógyszer a föld

/ annak, ki tántorog a létben, / mert sose szült és sosem ölt” (1974). De még végig kell járni az utat, a tényleges és a gondolkodói utat egyaránt, hiszen mindkettő az étellel azonos. „Elzártam magam elől az utolsó utat, / a csillagokon túlit” (*Életre*) — mondja a költő, de mivel szemhatára a totális létezésre tágul, s az ellentéteket is átíveli: szűkös lezártással nem érheti be, föl-föltör belőle a képtel, a nyugtalanul faggató meglegedetlenség, ahogy az emberi szellem örök morálja kívánja: „Bejártam a bejárhatót, / s tudni szeretném, mi van ott, / ott, a bejárhatón túl”, mert „csak nem tudod, csak nem tudod, / hogy mi van ott, hogy mi van ott, / miután a bejárhatót / bejártad a határig” (*Zsoltár, vigasztalan*).

Ez a fogalmi általánosság, eszmei elvontság, az igazi egyetemességet ostromló líra erőit mozgósítva, kavargó érzelmi mélységek és affektív tartalmak szűrőjén kristályosodik ki. Az érzelmi realitások alapja, a lélek őszinte teljessége hitelesíti az értelmi szférában megnyilatkozó, de logikailag nehezen átvilágítható elemeket is. Emóció és intellektus sokrétűségéből következnek a stílus-töréseknek ható hangnembváltások, groteszk-ironikus csavarások is, amelyek olyan szintézis régióiba magasodnak, ahol szinte eltűnni látszanak a megszokott stílus szabályok. S bár egyre kevesbednek, még gazdagon érvényesülnek egy-egy versben az alakváltás és szerepjátszás sziporkázásai, az asszociációs vilódzások, a perspektíva- és síkváltások. S a képi világ modulációi is, a képfelesztés és képzetdúsítás módozatai, a metaforizálás és stilizálás változatai. E stilizálás azonnal túllépi a konkrét lírai szituáció képeit, hogy szimbolikus jellegével simuljon az általános érvényű gondolatokhoz. A *Fények az éjszakában* a sötétség és a fény, az éj és a nappal vizuális benyomásának jelképességét kozmikus törvények arányaival egyesíti. A felfokozott költői én, a nembeli emberművész szemszögéből, akinek képzeletét sorvasztja a nappal, s ezért az éji csillagok világosságába réved, s aki a „nagy Idő” állandó körforgásában maga az örök jelenlét és jelen idő.

„Valami ősi borzalom” számára minden éj, de a történelem is mindegyre undort, kiábrándulást kelt benne. Lehetne-e másként, amikor a nemzeti és az egyetemes múlt óriásainak pusztulása tolu újra és újra föl az emlékezés fájdalmas folyamán? Az, hogy az „ünnep” után Vörösmartynak, a vigasz és remény nélküli, lélek- és idegölő bujdosásban, a téboly árnyaival viaskodva így kell tépelődnie: „Más nemzet írói vénségükre megnyugosznak babérjaikon, / nekünk nyugalomra még szalmazsák sem jut” (*Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből*). És hiába, hogy „Európa látta” a dicsőséges napokat, „aztán mást nem is tett: / lehajtotta fejét”; nézte, hogyan bukik el a szabadság „reménytelen szerelmese”, Petőfi. Akinek megidézése iszonyú keserűséget szakaszt fel Szilágyi Domokosból. Mert létezik-e szörnyűbb pillanat, midőn a kor legjobbika végperceiben azért küzd, hogy a „ravasz, alattomos, irigy” sors küldötte, a halál legalább ne orvul: szemből sújtsa le (*Héjjasfalva felé, Szemből, Halál*)?

De éppily megrázó az alkotás, a szó erkölcs mellett a végsőig kitartó Radnóti nyomorúsága (*Törpe ecloga*). Ő is a viselkedés, a kultúra humánusának határozott etikai imperatívuszát közvetíti, s a sor folytatódik: a Bolyaiakkal, akikben egyként lobog a zseni és a morál: „hogy kell, hogy lehet / itt is”, Vásárhelyen (*Két Ovidius*), Sylvester Jánossal, „pengő, zsongó magyari Zsoltár”-ával (*Dávid unokája*), vagy Mozart tisztító zenéjével, mely ráébreszt: „csak a küzdelem / súrolhat le az emberről némi mocskot” (*Hosszú délután*).

Szilágyi Domokos művészet- és történelemélményből fakadó versei puritán tisztaságú, éles csengésű kifejezéssel — s csak az *Apokrif Vörösmarty-kézirat...* esetében a régebbi montázs-technika zaklatottságával — vallják ki elemi igazságaikat. Az utolsó alkotások talán legjelentősebbikében, a *Tengerparti lakodalomban* azonban látomásossá fokozódik a szemlélet, rendkívül sűrített, Nagy László *Menyegzőjével* rokon imaginárius töménységű művet hozva létre. Filozófiai mélység, mitikus természetű emberiségtörténeti látásmód, szuggesztív vizionárius összefoglaló képesség szintetizálódik ebben a tartalmilag monumentális mindenségkölteményben. A fergeteges táncú, tengerrel azonosuló menyasszonyban a női, ősanyai princípium és a biológiai őselem valahai egysége sejlik föl, amely a virradó történelmi világfolyamat sodrán, a tenger-asszony kiapadásával, valami visszafordíthatatlan egyensúly-megbomlással töredezik szét. De a kialakult emberi-egzisztenciális védtelenségben, bár bizonytalanul, mégis — a *Menyegző* hitvallásával együtt — egy újfajta teremtés lehetőségét sugallja a vers.

Így, milliónyi színben égő fénysugárral bevilágítván a létezés titkos zugait, Szilágyi Domokos költészete, az erdélyi és az egyetemes magyar poézis nagyszerű fejezete, néhány újabb kiemelkedő alkotással, lezárult. De szabadulni a költő az élettől már nem tud, szava — a *Kamasz angyalé* — az életé lett:

S a föld fölül s a föld alól
vissza a földre — ez a próba!
Végignézni az emberi
történetet, eme karóba
húzottat, s mégis itt maradni
és megmaradni, mert hiszen
olyan ólomsúlyos az élet.
És nem könnyű meghalni sem.

Kiadványaink

2016-ban megjelent

